

Det kristna arbetet och postmodernitetens människa

Av Tomas Nygren

Under Chrusjtjovs tid gick en våg av småstölder fram över den dåtida Sovjetunionen. Inte minst stals det från arbetsplatserna. För att åtgärda detta satte myndigheterna ut betrodda vakter på fabriker. I ett sågverk i Leningrad (numera Petersburg) kände den utsedda vakten arbetarna väl. En kväll försökte en av arbetarna att passera vakten med en fullastad skottkärra. På skottkärran låg en stor säck med misstänkt innehåll.

- Hallå Pjotr Petrovitj, ropade vakten, vad har du där?

- Bara sågspån min vän, bara sågspån, sa Petrovitj.

- Nej, nej. Jag föddes inte igår, sa vakten. Töm ut innehållet.

Petrovitj lydde. Ur säcken föll en mängd för sågverket värdelöst sågspån, men inget annat. Petrovitj fick stoppa tillbaka allt i säcken och gå hem.

Samma sak upprepades nästa kväll. Petrovitj blev stoppad, ombedd att tömma ut säcken, men inget stöldgods kunde påträffas och Petrovitj fick gå hem med sin säck med sågspån. Efter en dryg vecka hade vakten blivit så frustrerad och nyfiken att han, när mannen med säcken på skottkärran kom, ropade: "Petrovitj, jag känner dig. Tala om för mig vad det är du smugglar ut så ska jag låta dig passera." "Skottkärror, min vän, skottkärror", svarade Petrovitj.

Denna lilla anekdot från det gamla Sovjetunionen (berättad av Os Guinness vid ett föredrag på Johannelund vid 1980-talets slut, även återgiven i boken "Till hela världen på Kristi sätt") kan få vara en bild för hur vi som enskilda inte riktigt har kontroll på vad som rullar ut och in i våra liv. Detta sker trots våra kontrollmekanismer och våra önskingar att inte anamma sådant som vi egentligen inte ställer upp på. Det är bara det att livet är fullt av sågspånsäckar. Därför kan många skottkärror obemärkt rulla över våra livs gränser.

Alla påverkas av postmoderniteten

När vi ska reflektera över "postmodernitetens människa" är det därför ingen betraktelse utifrån. Vi lever alla i kontakt med postmodernitetens kultur. Desto yngre vi är desto mer har de "postmodernitetens skottkärror" som rullat in i våra liv påverkat oss. Detta hänger givetvis samman med att en ung människa sedan tidigare inte hunnit ta in lika mycket av moderna tidens (upplysningstidens) värderingar i sitt liv.

"Post" betyder som bekant "efter". Postmoderniteten blir således det som kommer efter moderniteten. Vår kultur idag skulle av många snarast beskrivas som "senmodernistisk", vilket innebär att vi inte helt har lämnat upplysningstidens ideal, dvs de värderingar som präglade västerlandet under 1800- och 1900-talet. Termen "senmodernistisk" uttrycker samtidigt att vi är på väg bort ifrån dem i postmodernistisk riktning.

I denna första del av artikeln ska jag försöka göra en kort beskrivning av vad som är kärnan postmoderniteten. I en andra del ska jag söka göra en skiss på den människotyp som växer fram i postmodernitetens kultur. Den tredje

delen utgörs av några tankar kring hur det kristna arbetet kan utformas i postmodernitetens tidevarv.

1. Postmoderniteten

Tolkning och konstruktion

”Postmodernism” är termen för en strömning inom filosofin. När vi talar om ”postmodernitet” handlar det dock inte i första hand en viss typ av filosofi. Postmodernitet står för både en viss specifik typ av kultur (se bild 1) och ett perspektiv att beskriva kulturen utifrån (se bild 2). Kultur ska i det här sammanhanget inte förstås som något avgränsat, som exempelvis att kultur är ”finkultur” (opera etc). Kultur står här för våra sätt att vara och uppfatta världen. Våra värderingar, normer och handlingar är kulturella uttryck.

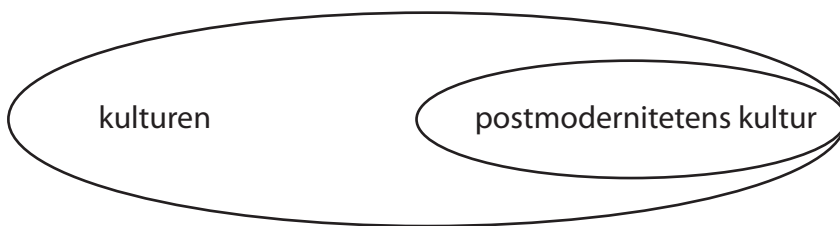

Bild 1. Postmodernitetens kultur som en speciell del av kulturen (en subkultur)

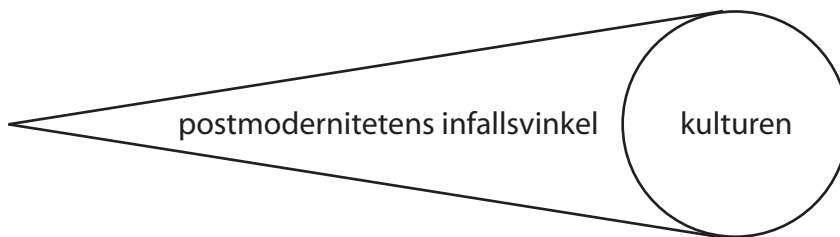
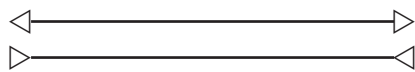

Bild 2. Postmoderniteten som ett sätt att betrakta kulturen

Kärnan i postmodernitetens sätt att uppfatta tillvaron kan illustreras genom följande klassiska synvilla:

Vi vet att de vågräta linjerna är lika långa, men vi uppfattar den nedre linjen som längre på grund av de ”styrinjer” som finns. Enligt postmoderniteten kan vi räkna med att vi bär sådana ”styrinjer” med oss i alla våra möten med omvärlden. Vi har var och en våra egna sätt att konstruera verkligheten. Våra konstruktioner beror på vilka våra ”styrinjer” är. Våra styrinjer bestäms i sin tur av vilka sammanhang vi finns/funnits med i, vilka ”berättelser” som formar våra liv.

All kultur är utifrån detta perspektiv en verklighetstolkning eller till och med en verklighetskonstruktion. Vilket uttryckssätt man föredrar är beroende på vilket svar man vill ge på frågan om det verkligen finns en oberoende yttre verklighet. De inom postmoderniteten som svarar ”ja, det finns en yttre verklighet men den är endast åtkomlig i någon liten mån och då genom våra verklighetskonstruktioner” skulle jag snarast vilja kalla senmodernister (”light-alternativet” av postmodernismen).

De som svarar ”nej” eller ”vet ej” och menar att det inte finns något annat att tillgå än våra egna konstruktioner skulle då följaktligen vara de egentliga postmodernisterna. Gemensamt för både senmodernister och postmodernister är dock att vi är hänvisade till våra konstruktioner. Betoningen på kulturen som något av oss människor socialt konstruerat blir mycket stark.

Mångfald

Av denna betoning på verkligheten och kulturen som konstruerad följer att mångfald (pluralitet) blir ett nyckelbegrepp. Postmoderniteten konstaterar att det finns många infallsvinklar. Kanske är de sinsemellan motsägande (åtminstone ytligt sett), men de får trots allt stå där sida vid sida eftersom allt är perspektiv. Postmoderniteten fasthåller skillnader. Det enda man egentligen vill förbjuda är förbud mot andra perspektiv.

Plocka isär och sätta ihop

Om nu allt är konstruktioner så innebär det att alla beskrivningar vi möter har konstruerats av någon med vilja att påverka. Bakom alla konstruktioner finns alltså någon typ av maktutövning. Därför kan, och kanske rent av bör, allt dekonstrueras (plockas isär) för att bli se och avslöja vilka gömda makt-perspektiv som finns. Exempelvis kan historien dekonstrueras utifrån feministiska perspektiv för att avslöja att perspektiven i historieskrivningen har varit männens. Historien kan, och kanske rent av bör, sedan också konstrueras igen för att lyfta fram det i det här fallet det feministiska perspektivet.

Det finns ingen universellt giltig självförståelse. Vad vi kan göra är att utveckla något för oss, i vårt sammanhang. Det finns inga perspektiv som uttrycker hela sanningen. ”Allt är relativt” - åtminstone relativt betraktaren. Postmoderniteten innehåller en kritik av alla anspråk på temat: ”Vi ger sanningen till dig”, vilket innebär en kritik av ”metaberättelser” - berättelser med anspråk på att i en beskrivning ge den generella och hela sanningen.

Vetenskapen och religionen kritiserar

Det är speciellt två ”metaberättelser” med totalitetsanspråk som blivit kritiserade för att de förtrycker andra perspektiv och utplånar skillnader. Den ena är *den moderna vetenskapen* med sina anspråk på att beskriva tillvaron på ett heltäckande sätt. Vetenskapen har därigenom förtryckt och hindrat andra perspektiv från att få ge sina bidrag. Den andra ”metaberättelsen” är *religionens* och då specifikt kristendomens. Detta kan man från postmodernistiskt håll mena gäller åtminstone sedan 300-talet när kristendomen blev officiell statsreligion i romarriket.

Feminister fogar till detta att det finns en underliggande metaberättelse gemensam för dem båda. De är båda ett uttryck för mannens metaberättelse. Det som inte har stämt in har bortdefinierats och blivit ointressant. I metaberättelserna finns således en (fördold) maktutövning.

Postmodernitetens etik

Därmed är vi inne på det som är typiskt för postmodernitetens etik. Ibland har det hävdats att postmoderniteten innebär att etiken blivit estetik. Det innebär att etiska begrepp som rätt/fel ersatts med begrepp som vackert/fult eller njutbart/ej njutbart. Det ligger en hel del i denna iakttagelse. Men åtminstone senmoderniteten, där man räknar med en yttre verklighet, har en faktor som skapar ett tänkande kring ett ansvar som får styra vad som är rätt

och fel. Denna faktor utgörs av *den andre/de andra*. Tanken är att våra konstruktioner av omvärlden är vårt sätt att hantera den omvärld som vi möter.

Denna yttre verklighet kommer genom sina begränsningar att avgöra vilka konstruktioner som blir fruktbara för oss att göra. Vi möter som människor liv, död, hunger, sjukdom, sexualitet, andra människor... vilket på ett påtagligt sätt begränsar antalet meningsfulla och fruktbara sätt att konstruera verkligheten. Slutsatsen blir i denna typ av etisk reflektion att vi är fria att välja och komponera våra liv så länge det inte går ut över andra. Den andre har också rätt till sin frihet. Detta leder till att marginaliserade kan få stor uppmärksamhet. Detta är exempelvis ett sätt att förstå kampen för djurens rättigheter. Många veganer menar att djuren är vårt samhälles mest marginaliserade grupp. Därför står man upp för djurens rättigheter.

Postmodernitetens många bärare

Postmodernitetens sätt att uppfatta tillvaron har många bärare. "Postmodernitetens skottkärror" har rullat in från alla möjliga håll. Vad är film, TV och reklam om inte ett enda träningsprogram i att uppfatta allt som konstruktioner? Datorer och internet hjälper oss att skapa virtuella verkligheter där vi kan agera, göra okroppsliga möten, anta fiktiva personligheter. Inom science fiction talade man en gång i tiden om en "kyborg" - en blandning av människa och maskin. Detta är nu en verklighet i de virtuella datorvärldar vi kan agera i. Till detta kommer att den oerhörda mängd med information som är tillgänglig över internet skapat ett stort problem att urskilja vad som är viktigt och vad som är oviktigt, vad som är sant och vad som är falskt. "Vem i hela världen kan man lita på?" sjöng proggrockarna Hoola Bandoola Band en gång i tiden. Frågan är än mer aktuell idag.

Dessutom tränas människan idag ständigt att inte vara "pålitlig". Flexibilitet är honörsordet i arbetslivet. "Anpassa dig eller bli förpassad" är många gånger valet en arbetstagar står inför. Vi tränas att arbeta efter olika värdeskalor i olika sammanhang: en för arbetet, en för familjen, en för mina fritidsvänner o s v. Vi reser som aldrig tidigare i historien och möter hela tiden därmed andra alternativa verklighetsuppfattningar. "Postmodernitetens skottkärror" är många!

2. Postmodernitetens människa

Vilken människotyp utvecklas i postmodernitetens kulturklimat?

Människan i postmoderniteten har beskrivits som "frihetens fånge". Hon har frihet som sitt högsta ideal. Frihet innebär möjlighet att ständigt välja. För att leva måste hon göra sina val. Samtidigt är hon smärtsamt medveten om att varje gjort val begränsar valfriheten. Vi lever därmed i "valångestens" tidevarv. Kanske en del av den frustration och utbrändhet som finns i vår samtid kan förklaras utifrån våra komplexa relationer till frihet och val. Alla val vi inte hunnit eller kunnat göra men borde ha gjort frustrerar oss. De val vi tvingats att göra fast vi trots oss ha valfrihet är inte lättare att hantera.

Ensamma "liberala ironiker"

Valfrihetens möjlighet att ständigt "konstruera sig själv" innebär vidare att vi tränas i att inte låta något bli för närgånget eller djuplodande i våra liv. Vi tränas att vara "liberala ironiker": välja och tillåta val, men inte välja så helhjärtat att vi förlorar något väsentligt när vi frivilligt eller av tvång väljer något annat.

Dessutom är medvetenheten om att det kan ligga något i andra perspektiv är för stor för att man ska kunna göra helhjärtade permanenta ställningstaganden. Detta innebär att etiken blir mindre fast förankrad i den enskilde. Likaså blir djupgående religiösa överlåtelse och konsekventa handlingsätt allt mer sällsynta. Absoluta åtaganden, vare sig det rör sig om relationer (ex livslång trohet) eller annat, uppfattas som utopiska.

En slags ensamhet växer fram i detta. Våra värderingar, upplevelser och berättelser blir allt mindre gemensamma. Likaså vår användning av tiden. Identiteten blir allt mindre tydlig för de flesta av oss eftersom det framför allt är när ett du möter ett jag som identitet kan växa och bli tydlig. I våra möten och berättelser speglar vi oss i varandra. Men detta har blivit allt mer fragmentiserat.

Livet har således blivit ett enda stort identitetsprojekt. Ett stort bekräftelsebehov finns. ”Se mig” är ropet som ljuder. Detta är inte kommersiella sammanhang sena att haka på. Det finns idag t ex en tydlig trend att nya lotterier som på allvar vill etablera sig som ett stort lotteri har dragning i direktsändning i TV. Förutom miljonerna får vinnaren det största privilegiet av alla i vår tid, att bli sedd (i TV!).

Om vi försöker beskriva den enskildes relation till den etablerade religionen, i den mån etablerad religion är intressant för den enskilde idag, framstår den som något konstruerat och inte absolut. Detta innebär att den kan dekonstrueras - plockas isär - och sedan konstrueras - fogas samman - på ett nytt sätt. Man vill inte köpa hela paket. Här har vi en förklaring till de många, mätt med klassiska religioners måttstockar, underliga typer av nyandlighet som vuxit fram i postmoderniteten.

Brist på helhet

Sammantaget lever postmodernitetens människa med *frihetsöverskott* och *informationsöverskott*, *gemenskapsbrist* och *identitetsbrist*. Detta kanske med ett ord kan beskrivas som en *brist på helhet*. Av detta följer ett rop på vägledning, eller åtminstone ett rop efter att få strukturer. Man vill inte alltid ha de rätta svaren. Begrepp att arbeta med och hjälp att ställa de rätta frågorna är dock intressant för många. Det är ingen slump att både dagspress och veckotidningar kan ha spalter med ”veckans husfilosof” och ”veckans mentor”. Ytterligare ett uttryck för detta behov finns i mycket av sökandet i nyandlig riktning. För vissa, fr a unga människor, tycks TV-såporna i praktiken fylla behovet av att vara vägledare in i vuxenlivets relationer.

Kulturarbetaren som vägledare

Den riktigt stora identitetsspeglaren, identitetsskaparen och vägledaren i den framväxande kulturen är dock inte husfilosofen, mentorn eller nyandlighetens vägvisare utan kulturarbetaren, musikern, videokonstnären. De sammansmälter i sitt skapande samtidens impulser, speglar och blir identifikationsobjekt.

Superhjältar är ute. Dock spelar identifikationsobjekt en oerhört stor roll i en identitetssökande människas liv. Man söker inte så mycket ”pepping” som närhet till den egna situationen. Ett uttryck för detta finns i en trend i fantasy litteraturen sedan ett par årtionden. Huvudpersonerna är sällan superhjältar. De är svaga människor/varelser som trots allt för stå i det godas tjänst, ibland t o m som frälsargestalter.

Detta tema återkommer också t ex i den världshit som sångerskan Joan Osborn 1995 hade med låten ”One of us” (från CD:n ”Relish”).

andas viss distans och ironi, men samtidigt finns där en önskan om identifikation: ”Tänk om Gud var som en av oss ... som en främling på en buss ... som en som inte hittar vägen hem”.

3. Några slutsatser för det kristna arbetet

Tiden har nu kommit för att försöka dra några slutsatser för vårt kristna arbete. Förslagen är på inget sätt heltäckande, men jag försöker peka på en riktning som jag tror är nödvändig.

1) Insikten om att vi står i delvis nya frontlinjer är absolut nödvändig. Denna insikt skapar möjligheter för förändringar.

Ett exempel på hur nya frontlinjer påverkar arbetet: Många i en äldre generation i svensk kristenhet har brottats med att tron varit ”legalistisk” (för lagisk, t ex med svårmotiverade syndakataloger) och sluten. För att inte förkvävas har man på olika sätt gjort upp med detta och sökt vidga vyerna genom att riva murar.

I en ung postmodern generation är problemet snarast det motsatta. Världen är ett mångfaldens vida öppna fält. Man saknar både vägledning och djupa relationer.

Vad som kan hända när en ung postmodern människa söker i en kyrka anpassad till en äldre generations processer är lätt att inse. Förkunnelse med en kvarlevande front mot gamla tiders lagiskhet svarar inte mot den vägledning hon söker. Former där det inte får bli för personligt nära svarar inte heller mot hennes behov av nära vardagsgemenskap. Kyrkan blir därför ointressant.

Detta är också en förklaring till att en del medelålders/äldre med viss fasa ser på de sammanhang som i dag lockar unga. Man ser för sin inre syn hur också dagens unga håller på att fastna i trång legalism. Dock är frontlinjerna nya! Ett radikalt tydligt budskap i mångfaldens kultur kan bygga det vindskydd en utsatt människa behöver. Det radikala budskapet blir idag knappast till de trånga murarnas isolat som det lätt kunde bli i enhetskulturens Sverige.

2) Vi har i svensk kristenhet i långa tider haft som strategi att ”sänka trösklar”, och framstå som mera ”allmänmänniska”. Det som uppfattats som ”exklusivt kristet” har tonats ner. Detta kan ha varit en riktig strategi i modernitetens kultur, där det kristna ibland framstått som en obegriplig subkultur utan del i det gemensamma. Dock är den typen av strategi en ren katastrof i postmodernitetens kultur där allt utvecklas mot att bli subkulturer. Det ”gemensamma” minskar hela tiden i omfång. Att då försöka etablera sig som en del av ”det allmänna”, ”det vanliga” är ointressant. Istället tror jag att kyrkan blir attraktiv genom att profilera sig som ”specifikt kristen”, och utifrån det sända signaler in i samhället. Att ge uttryck för en tydlig identitet är att vara relevant och intressant i en identitetssökande värld. Sammanfattningsvis är ”tydlighet utan tvång” en strategi som jag tror på.

3) ”Jesuskoncentration” är betydligt mera strategisk än ett allmänt tal om Gud. Det allmänna talet om Gud blir snarast ett operonligt tal om en kraft eller en kärleksprincip. Båda dessa finner jag vara mindre lyckade.

Jag vill på inget sätt förneka att Gud är kärlek, men ingen av dem ger ett tillräckligt uttryck för Gud som en personlig Gud. Då är berättelsen om Jesus,

Guds sätt att identifiera sig med oss människor, en bättre väg både utifrån ett bibliskt och pedagogiskt perspektiv (jfr Osborns låt "One of us").

4) Gemenskapsbyggande är av högsta vikt i en församling idag. Här kan inte minst kör- och musikverksamhet spela en central roll. Barnläger, familjeläger, föreningsläger, ungdomsläger m m är också oerhört viktiga, förutom cellgrupper eller hemgrupper av olika slag. Jag tror att det åter är tid, även i städernas föreningar och i samarbetskyrkorna, att försöka bygga profilerade tonårsgrupper av olika slag, vilket under en period varit svårt. Genom att satsa på gemenskap svarar vi både mot ett stort behov och är med och skapar en nödvändig "motkultur" inom ett visst område.

5) Musik- och sångarbetet har en oerhörd betydelse. Det är genom musiken de flesta låter viktiga delar av sin identitet formas och speglas. Detta innebär att kör-/musikarbetet inte kan eller får frikopplas från teologi och andlig vägledning. Musiker och körledare behöver både teologisk och pedagogisk kunskap för att på rätt sätt kunna använda sin kontaktyta. Jag tror inte att det är någon slump att många renodlade ungdomsförsamlingar i USA har en "lovsångspastor" vid sidan av en "vanlig pastor". Man väljer strategiskt att anställa människor som på ett "folkligt" sätt arbetar i gränslandet mellan musik och teologi, där unga människor är som mest lyhörda och påverkbara. Min egen dröm är att kristenheten i Sverige skulle kunna erbjuda sina musiker och körledare en teologisk/pedagogisk utbildning och att en ny kategori "lovsångs-" eller "musikpastorer/präster" skulle komma till.

6) "Helhetsbristen" många lider av tar sig bl a uttryck i att man upplever ett behov att bli mött till sitt hela jag. Vi behöver därför möta både sociala behov, känsla, intellekt och vilja hos en människa. Hon behöver gemenskap och samhörighet. Hon behöver känslans upplevelser av trons verklighet. Intellektet behöver utmanas och ges stoff att arbeta med. Viljan behöver utmanas att våga handla och satsa, att ha en riktning på sitt liv. Det säger sig självt att om en enskild persons gudsrelation hänger på endast någon av dimensionerna blir den oerhört mycket skörare. Desto fler dimensioner som församlingen/föreningen medvetet försöker hjälpa den enskilde att omfatta, desto större chans finns att han/hon både stannar kvar i sin tro och att den får utvecklas.

7) Former som uttrycker att allt är "färdigkonstruerat" lockar inte. Den enskilde behöver få uppleva att han/hon är med och konstruerar formen.

Till sist

Många fler tankar förtjänar att lyftas fram. Dem får vi lämna till en annan gång. Sammanfattningsvis utmanas vi att åter med frimodighet våga vara profilerade kristna som förtröstar på och berättar om den Jesus som Bibeln talar om. Med en stadig förankring i trons innersida kan vi vara fria att hitta de former och betoningar som är mest fruktbara idag.

*Tomas Nygren, lärare vid Johannelunds teologiska högskola.
(Ursprungligen publicerad som artikelserie i Budbäraren,
samt som artikel i Ingång nr 3 2001.)*

Att samtala om:

Denna artikel handlar om postmoderniteten. Alltså den kultur och de tanke-sätt som på senare tid har blivit vanliga i västerlandet. Vissa läsare kan säkert uppleva artikeln som lite svår, men vi tar ändå med den eftersom vi menar att den tar upp ett för vår tid mycket viktigt tema. Några tänkbara samtalsfrågor utifrån artikelns första två delar är:

1. Känner du igen dig i den beskrivning som ges av postmoderniteten och/eller nutidsmänniskan?
2. Några typiska postmoderna ståndpunkter kan formuleras som: ”Det finns ingen objektiv sanning.” ”Allt handlar bara om perspektiv.” ”Alla sanningsanspråk är till sin natur förtryckande.” ”Det finns inga stora berättelser.” Vad händer om vi som kristna anpassar oss till dessa ståndpunkter? Vad händer om vi inte gör det?

I artikelns sista del finns ett antal slutsatser som handlar om hur kyrkan behöver tänka om i postmodernitetens tidevarv. De är indelade i 7 punkter, och till varje punkt kommer nu ett förslag till samtalsfråga:

1. Vilken brottnings känner du mest igen dig i – tron som ”kravpaket” eller ”mångfaldens vida öppna fält”? Vilka konsekvenser får detta för ditt sätt att vara ledare? Finns det en risk att du projicerar (för över) dina egna behov på dem du är ledare för, snarare än möter dem där de själva befinner sig?
2. Vad betonar ni mest i er kristna verksamhet – det allmänmänskliga eller det specifikt kristna? Hur väl svarar detta mot behoven hos de barn/ungdomar som är er målgrupp?
3. EFS har länge satt en ära i att betona andra trosartikeln, med Jesus i centrum. Är Jesuscentrering fortfarande något viktigt, eller blir det i praktiken mest tal om Gud (första trosartikeln) också i våra sammanhang? Hur reagerar du i så fall på det som hävdas under denna punkt?
4. Hur kan man aktivt bygga en god gemenskap i ert sammanhang? Är det över huvud taget möjligt i individualismens tidevarv?
5. Hur knyter vi an till den centrala roll som (modern) musik har för dagens unga generation?
6. På vilka sätt kan du bidra till att tron i ”dina” barns/ungdomars liv upplevs som en tro för hela livet?
7. Hur kan du ge dem du är ledare för känslan av att de själva har något att bidra med – att allt inte är ”färdigkonstruerat”, utan att både trons innehåll och uttrycks sätt får upplevas som ett äventyr/en upptäcktsfärd?